

Милан Трипковић

РАД ЂАЧКЕ ЛИТЕРАРНЕ ДРУЖИНЕ „ЧИКА ЉУБА” У ВАЉЕВСКОЈ ГИМНАЗИЈИ (1906–1941)

Ваљевска гимназија је од свог оснивања 1870. године посвећивала велику пажњу не само настави већ и ангажовању ученика у разним активностима: приредбама, концертима а посебно на светосавским свечаностима, које су биле велики доживљај за гимназијалце и грађане.

Тек са добијањем виших разреда (V и VI) током 1903. и 1904. и изградњом зграде Ваљевске гимназије (1906) створени су услови за организованости и разноврсности живот и ван наставе.

У новембру 1906. формирана је Ђачка дружина „Чика Љуба”, а професорски савет је 18. новембра те године потврдио њена правила. Циљ је био литерарно образовање ученика. Најзаслужнији за оснивање ове дружине је био директор Ваљевске гимназије Богдан Јанковић, који је као ученик Прве београдске гимназије запажен у раду Ђачке литерарне дружине „Нада”. За време директоровања у Српској гимназији у Солуну формирао је литерарну дружину „Дојчин”. Сва та искуства применио је и у Ваљевској гимназији, свестан значаја литерарног уздицања ученика у оваквој организацији.

Редовни чланови Ђачке дружине „Чика Љуба” су ученици V и VI разреда, а они млађи су-помажући. Редовни чланови бирају управни одбор који броји девет чланова (председник, потпредседник, књижник, благајник, секретар и још четири члана). Састанци су редовни и ванредни. Редовни се држе највише два пута месечно, а ванредни у првој половини маја ради избора новог управног одбора.

На редовним састанцима се читају радови ученика и њихове критике, одлучује о примању писаних састава, односно о предлозима управног одбора.

У првој години постојања било је пет редовних састанака на којима је прочитано пет радова и критике на исте, од којих су два оригинална и три превода. При дружини је формирана књижница од 420 дела са 510 свезака. Претплаћено је на шест часописа.¹

1 Извештај о раду и успеху у школској 1906/07. год., Ваљевска гимназија, Ваљево 1907, 23

У прве две године изасланик професорског савета код дружине био је Петар Велимировић, професор који се огледао и као писац.

Школска 1908/1909. сва је у знаку песме. Не случајно, јер је изасланик професорског савета био Сима Пандуровић, суплент и песник. Примљене су песме Стевана Р. Мартића, ученика VI разреда *Видрачкој стени*, *Када тешка туга*, *Из дубине*, *Моја драга*, *Историја једне љубави* и *Верност*, и XI сонет Владимира Ристовића, ученика VI разреда. Нерешено је остало „*Из мојих успомена*”, скица од Косте Поповића, ученика V разреда. Ово је била година раскошног песничког талента Стевана Мартића, о коме је пуно хвале изрекао Јован Скерлић, поводом појаве његове збирке песама *У данима туге*, објављене у Ваљево 1909.

У школској 1909/10. наступиле су тешкоће за подружину: укинут је седми разред (радио 1907–1909) а било је и „извесних неуредности” у управи те године, па је морало да дође до промене правила ове организације:

„1. Док ова гимназија не постане потпуна, председник ће дружине бити професор српске књижевности, који је у исто доба изасланик проф. савета: али ће га у дужности на састанцима замењивати потпредседник, који се бира из најстаријег, шестог разреда;

2. Укида се „гласање” о прочитаним радовима, као мерило на оцену која нема везе са књижевношћу, нарочито код ђака V и VI разреда, који се тек упознају са књижевним вредностима. Сви прочитани радови и оцене остају у архиви: о њима се расправља на састанцима, али избор за штампу извршиће се онда када дружина буде могла издати своју збирку радова.

3. Сваког се месеца држи по један састанак.”²

Иzasланик професорског савета и председник дружине за ову годину био је Глигорије Хаци Ташковић, професор и такође човек од пера. Он је те обавезе имао и следеће две године.

Мада се држе састанци и читају радови, општи је утисак да са овим разредима нема правих резултата. „Све се више искуством утврђује мишљење, да у непотпуној гимназији ђачка дружина треба да буде ђачка књижница. Време, које се губи у „состављању” и „критиковању” боље је употребити на читање одабраних дела из српске књижевности, да би се у највишим разредима могло приступити класичним делима из туђих књижевности. Тиме би настава српског језика, настава књижевна и историја српске књижевности, много добиле. Али зато је потребно да књижница има сва дела потребна за ове предмете. У тој сврси, и ове као и прошле године, сав приход дружински употребљен је на куповину књига.”³ Ова оцена изречена је у школској 1910/11. години када се мења назив дружине у Ђачка дружина „Љубомир Ненадовић”

2 Извештај о раду и успеху у школској 1909-1910. год., Ваљево 1910, 25

3 Извештај о раду и успеху у школској 1910-1911. год., Ваљевска гимназија, Ваљево 1911, 31

Састав ове дружине знатно је појачан и освежен у школској 1911/12. години када су примљени нови чланови – ученице петог и шестог разреда Приватне женске гимназије, које су имале сва дружинска права. Највише су се истакли на овим скуповима ученици шестог разреда: Драгољуб Стојановић, Величко Живановић, Божидар Гагић, Јован Максимовић, Михаило Николић, Божидар Божић, Бранислав Петковић и Радоје Трифуновић, затим Босиљка Мартићева, ученица VI разреда Приватне женске гимназије и ученици петог разреда Милорад Обрадовић и Драгољуб Стојшић.⁴

Пројева незадовољство активистима удружења па се чак у овој години могло чути и мишљење „до год ова гимназија не постане потпуна, осморазредна, дотле што мање певања, писања и критиковања, а што више читања дела из српске књижевности.”⁵

Балкански ратови су прекинули стваралаштво подружине.

У последњој мирнодопској години, овог пута у потпуној осморазредној гимназији, рад је врло богат и разноврстан. Тада су читани бројни састави, а као најбољи оцењене су расправе: *О нашем образовању* од Јована Максимовића, VIII, *О заједничком васпитању мушке и женске деце* од Јована Гавриловића, VIII, *О љубави у васпитању деце* од Јована Војиновића, VIII, *Против бруталности у васпитању деце* од Радомира Владића, VII; приповетке: *Први тренутак* од Величка Живановића, VIII, *Моћне* од Јована Максимовића, VIII и *Сећање прво* од Величка Живановића, VIII; песме: *Завија ветар* и *Ноћни уздаси* од Боривоја Јанковића, VI; преводи: *Срце Хамилкарово* (са француског), Јован Максимовић, VIII, *Матео Фалкон* (са француског), Михаило Николић, VIII, *Живи леш*, 6. чин (са немачког) Радомир Владић, VII и *Мајска ноћ* (са француског) Јован Максимовић, VIII. Сем овог прочитано је 13 критика.

У току ове школске године приновљено је у Ђачкој дружини „Љубомир Ненадовић”: на српском језику 173 дела у 253 примерака, на француском језику 10 дела. Од ових књига примљено је као поклон од Давида Пијаде, учитеља језика у Ваљевској гимназији, 45 дела Српске књижевне задруге, од Окружног одбора 20 књига. Од Окружног одбора добијен је на поклон један орман, у коме су смештене књиге за ђаке виших разреда.⁶

Први светски прекинуо је наставу Ваљевске гимназије у целини и њених литерараца. Песме, критике, приповетке, преводи устукнули су пред ратним вихором.

Неколико месеци након ослобођења ђаци су 7. априла 1919. опет у учионицама Ваљевске гимназије. Ученици су у рату много изгубили,

4 Извештај о раду и успеху у школској 1911-1912. год., Ваљевска гимназија, Ваљево 1912, 34

5 Добривоје Недељковић, Милан Трипковић: Сто година Ваљевске гимназије, 1870-1970, Ваљево 1970, 74

6 Извештај о раду и успеху у школској 1913-1914. год., Ваљевска гимназија, Ваљево 1914

јер школа није радила више од три године, а Општинска реална гимназија, која је основана 1918, није могла надоместити изгубљено. Држава је организовала скраћено школовање, тзв. матурантске течајеве од 3, 6, 12 и 18 месеци, у зависности од тога који су разред претходно завршили, односно колико су година у рату изгубили. На пример, у тромесечни течај уписивани су они ученици који су пре или у току рата завршили седми разред.

„Послератни ђаци, у највећем броју, готово нимало нису наличили на некадање своје предратне другове у вишим разредима гимназије. Сада су то били читави људи, и по узрасту, и по годинама, и по животном искуству. Друга времена и друге прилике дале су сасвим различите ђаке, међу којима се може јасно разликовати две врсте младића, који су се из школе живота, у којој су били за време рата и под окупацијом, поново вратили у школске клупе. Једну врсту ђака чинили су бивши ратници, добровољци или комите, ратни заробљеници или интернирани, старији по годинама, још у војничком поцепаном оделу и са шајкачом на глави... Другу врсту ђака чинили су они, који мало млађи по годинама, у рату нису учествовали, већ су се после „бежаније” вратили кући и ту остали да раде... Ова врста послератних ђака увела је у гимназијске клупе доста бивших малих кријумчара и трговчића, прекупаца и таљигаша и опанчара...”⁷

И професори су страдали: многи од њих погинули су у рату, неки су се вратили као инвалиди, или начетог здравља. За оне који су дошли, Данило Вуловић пише да нису наличили на своје предратне колеге. „Сад су у највећем броју случајева, и професори и њихови ђаци били разочарани о животу и песимистички туробни”.⁸ Међу њима је било доста хонорарних наставника разних струка, сумњивих квалитета. Огромна одељења и велики фонд часова били су за њих посебно оптерећење.

Социјалне тензије међу ученицима биле су врло велике. Професорски колектив, у већини, са директором Матом Станојловићем на челу, није био дорастао времену. То је искористила снажна организација ваљевских комуниста, која у Ваљевској гимназији ствара јако упориште. Најрањивије место била је Ђачка трпеза, са много проблема. Због тога је избио велики штрајк ученика Ваљевске гимназије у октобру 1919. Ова буна ђака добро је уздрмала не само школу већ и град. Ситуација се полако нормализовала а ученици су по скраћеном поступку завршавали разреде, чак у једној години и два.

Тек у првој редовној послератној школској 1920/21. оживљава Ђачка литерарна дружина „Чика Љуба”. Било је то 14. новембра 1920. Урађена су и одобрена нова правила, обављен упис (виши разреди) и изабрана управа. Прилике у школи и граду оставиле су трага и у раду ове

7 Данило Вуловић: Једна паланачка гимназија после рата, Гласник професорског друштва, V, Београд 1925, 14

8 Исто, 15

дружине. Данило Вуловић, професор историје у Ваљевској гимназији, био је не само изванредан професор и бриљантан аналитичар прилика у Ваљевској гимназији, што је дошло до изражаја и у опису литерарне дружине: „Ђачка књижевна дружина „Чика Љуба” поново се отвара, да око себе окупи све вредне ученике. У њеном раду осећају се ипак две струје: комунистичка, са све наглашенијим ознакама социјалистичким и националистичка, која је за демократију и буржоаску идеологију. Те две групе младих и ватрених идеолога воде огорчене и жучне борбе речима и писменим саставима, као што се радило и пре рата: и једни и други ревносно исписују читаве странице из своји начелних јеванђеља, или понављају, декламујући, речи својих духовних учитеља: али је све то наивно и добронамерно, у жељи да убеди једни друге у тачност својих идеја и убеђења: чак и онда када су левичари, да би на дружинским састанцима имали што више успеха, каткада, у борби са десничарима, употребљавали готове, израђене писмене саставе, које су им додавали њихови старији другови из комунистичког студентског клуба. Као и на радницима у вароши, тако исто и на левичарима у гимназији, јасно се могао запазити замор и пресићеност „шареним лажама” разних комунистичких усређитеља човечанства.”⁹

Двадесетих година у Ваљевској гимназији се формирају литерарне дружине за ученике нижих разреда *Слога*, Литерарна дружина *Рад* (ученице) и Литерарна дружина *”Будућност”*, која је окупљала ученике-це нижих разреда. Министарски изасланик професор Милоје Васић у свом извештају о раду Ваљевске гимназије у школској 1921/22. години помиње Литерарно друштво *”Краљица Марија”* за ученице.¹⁰

Саставни део програма Литерарне дружине је и борба за што бољу књижницу, као основу свог деловања. Од јесени 1920, када је почело прикупљање растурених књига и набављање нових, па до забране Литерарне дружине 1929. године, њен књижни фонд се повећао за око 500 књига.

У школској 1925/26. години ова дружина свечаном седницом заједно са другим обележава 100 годишњицу рођења чика Љубе. И наредних

9 Исто, 24

10 У марту 1921. године основана је литерарна дружина за ученице нижих разреда (I-III) која је добила име „Слога”. До краја године одржали су седам састанака и оформили своју књижницу. Убрзо се угасила. Женска литерарна дружина „Рад” основана је 1922. године на иницијативу самих ученица. У школској 1924/25, последњој години свога рада, имала је 25 чланова, одржала девет седница на којима је прочитано 17 радова. Књижница је бројала 90 књига. Литерарна дружина „Будућност” основана је 24. фебруара 1929. и окупљала је ученике-це нижих разреда, али због забране рада удружења наставила је са радом тек 14. децембра 1930. На седницама, управним и дружинским, прочитано је 72 ђачка рада, од којих је 50 примљено, 14 враћено да се преради, а 7 одбијено. Фонд њене књижнице састојао се од 222 књиге. На почетку школске године располагала је са 1084 динара. Активно је радила и наредне две године када је спојена са Ђачком литерарном дружином „Чика Љуба”; Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине СХС, одељење за средњу наставу, ф 49-61-1922

година је врло живо: седнице се држе једном или два пута у месецу, а најчешћи радови су приче у којима се расправља о животним проблемима. Песника полетараца има, али су они малобројни, да би их касније било знатно више. О томе шта се добија радом у овом удружењу, види се из Извештаја Ваљевске гимназије за 1927/28: „На седницама прочитани радови се узимају на писмену критику и затим критикују се усмено. Чланови од тога имају извесне користи; вежбају се у проналажењу добрих и рђавих страна једног рада и затим у усменом исказивању мисли”¹¹ У школској 1926/27 и 1927/28 прочитано је рекордних 150 текстова. Свакако је ту било лоших састава, али завређује пажњу воља литерараца да наступе пред својим друговима.

Успон дружине прекинут је 1929. када је за време шестојануарске диктатуре забрањен рад свих ђачких удружења у Ваљевској гимназији, сем Подмлатка Црвеног крста и Феријалног савеза. Правила ђачких литерарних дружина „Чика Љуба” и „Будућност” одобрило је Министарство просвете 26. априла 1930, али окупљања није било, јер се ближио крај школске године. Кренуће се, у наредној, али је дружина неактивна а многи чланови нису платили чланарину. Има великих противречности на релацији неактивност – огроман број чланова, чак 289. И то је један од показатеља да дружина није нашла себе у новим условима. Делатност овог удружења прате неуспеси. Разлоге треба тражити у кризној политичкој и економској ситуацији, ученичком тражењу неких практичнијих удружења. Свакако да не треба занемарити и измењене услове у положају литерарне дружине – контрола је далеко оштрија а поједини надзорни органи (професори) поистовећивали су рад у настави и у овој дружини. Они су се непедогошки и круто понашали и разбијали другарску и толерантну атмосферу, која је красила ове младиће и девојке. Било је случајева и напуштања састанака због таквог односа професора. Ове слабости имале су и другу страну: неплаћање чланарине, одсуствовање са састанака, инертност неких чланова управе и недوماћински однос према дружинској имовини. Оним, прилежним члановима, није било свеједно како ће дружина деловати. Најбољи доказ за то су оштре борбе приликом избора управе, што је, у малом, личило на „изборну кампању” уочи парламентарних избора, истицано је чак по неколико кандидатских листа.

Из године у годину број састанака и прочитаних прилога је све мањи, да би се тек у школској 1937/38. констатовало да је рад био „нешто интензивнији него ранијих година.”¹² Књижница се обнавља куповином и поклонима појединаца. Повремено се организују матинеа, концерти, матине са концертним делом и концерт са позоришним

11 Извештај о раду и успеху у школској 1927-1928. години, Државна гимназија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Ваљеву, Ваљево 1928, 19

12 Извештај о раду и успеху у школској 1937-1938. години, Државна мешовита реална гимназија у Ваљеву, Ваљево 1938, 39

комадом и на тај начин се поправља финансијска ситуација (приходи од чланарине су недовољни).

До избијања рата литерарци бележе све боље резултате.

Један од гимназијалаца из тридесетих година, Стојан Новаковић, будући професор Економског факултета у Београду, врло се похвално изразио о Ваљевској гимназији: „Оно што нас је посебно повезивало и повезало то су а како се данас каже, ваншколске активности. Ваљевска гимназија је много држала до тог живота својих ђака. Реч је о неговању љубави према културном и спортском животу. Имали смо веома развијен рад у литерарној дружини „Чика Љуба”. Велики број ђака из моје генерације ту се почео појављивати са малим књижевним прилозима и учествовати у расправама. До изражаја су долазила различита схватања и струјања која су се осећала, шире, у друштву. О књижевности. Левици и десници...”¹³

У годинама уочи Другог светског рата у Литерарној дружини „Чика Љуба” поново је јак утицај комуниста. Нарочито су жестоке борбе у дружини вођене око избора дружинске управе. Скојевска организација у Ваљевској гимназији врло вешто користи литерарне састанке за придобијање омладине, ширење својих идеја и разобличавање профашистички оријентисаних организација, посебно љотићевске организације „Збор”. Због тога је контрола рада ове дружине била појачана: школске 1939/40. ангажована су четири надзорна професора.

Двадесет првог августа 1940. издвојена је Друга мешовита реална гимназија која је почела самостално да ради од школске 1940/41. Поделио се и литерарни свет: у Првој остаје „Чика Љуба” а у Другој се формира „Милован Глишић”. Рат је прекинуо њихов рад.

Рад ђачке литерарне дружине „Чика Љуба” у светлу статистике:¹⁴

Школска година	Састанци		Прочит. радови	Ученици чланови	Књижница	
	друж.	упр.			књ.	свес.
1906/07	5		5		420	510
1907/08	4		8			
1908/09	4		20			
1909/10	10		28			
1910/11	5		12			
1911/12	4		16			
1913/14	5		26		465	753

13 Љубисав Андрић: Ваљевски разговори, Ваљево 1994, 163

14 Табела је урађена на основу извештаја о раду и успеху Ваљевске гимназије

Школска година	Састанци		Прочит. радови	Ученици чланови	Књижница	
	друж.	упр.			књ.	свес.
1920/21	6	4	29	150	228	
1921/22					291	
1922/23					300	
1923/24					400	
1924/25	10			48	495	
1925/26	10			289	395	
1926/27	10		80		494	
1927/28	10		70		475	
1928/29					729	735
1930/31	4	5		289	510	
1931/32	11	6	85	150	930	
1932/33	4			55	930	
1933/34	5		23		922	942
1934/35	4	2	11	350	957	
1935/36	4	1	10		1031	
1936/37	2	2			849	1070
1937/38	5	3	30		1100	
1938/39	8	4			1200	
1939/40	6	2			1200	

Статистички подаци су непотпуни и не може да се добије права слика деловања ове дружине. Суве бројке тешко је коментарисати, поготово што није сачувана ни дружинска архива. Не располажемо за период 1920–1940. године ни насловима радова који су се читали. Број чланова овог удружења је дискутабилан, нарочито кад је реч о бројкама 289, 350... У извештају за 1925/26 додуше се наводи 289 чланова: 94 пуноправних (ученици-це из виших разреда) и 195 непуноправних (ученика-ца нижих разреда). Немамо податке о коришћењу књижнице литерарне дружине. Извештаји министарских изасланика само констатују стање, или дају уопштenu оцену о коришћењу књига па се у редовима од 20. јуна 1924, у поглављу о књижницама литерарних дружина, каже: „Не служе се у оној мери како би се могло желети.”¹⁵

15 Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине СХС, одељење за средњу наставу ф. 81-14-1924

Ова дружина сваке године је бирала управу коју су сачињавали ученици. Једно време, тридесетих година, помињу се поред управе: књижевни одбор и приређивачки одбор. На управи је била одговорност да све састанке добро организује, да оцени радове и учествује на дружинским скуповима... Највећи терет су подносили председници о којима имамо непотпуне податке: Милорад Ђерић, Боривоје Андрић, Новак Милошевић, VIII, Драгиша Митровић, VIII, Милан П. Марковић, VIII, Миливоје Ј. Сретеновић, VIII, Александар Славичић, VIII, Цветко Аћимовић, VIII, Драгољуб Поповић, VIII, Мирољуб Младеновић, VIII, Владан Јосиповић, VIII, Милован Марковић, VIII, Јован Мирковић, VIII, Бранимир Петровић, VIII.

Чланови Ђачке литерарне дружине „Чика Љуба” били су запажени у културном животу Ваљевске гимназије.¹⁶ Као рецитатори учествују на светосавским прославама и приредбама. Они раде сјајне матурске писмене задатке из матерњег језика. Учествују тридесетих година, на разним конкурсима које организују: Бановинска управа, гимназијски фонд „Јордан Стајић”. Добијају награде за своје саставе од Кола српских сестара, Његовог преосвештенства епископа шабачког епархије Господина др Симеуна, Свештеничког удружења епархије шабачке, Заједнице Дома и школе и награде првих матураната. Награде су биле новчане и уручиване су на Св. Саву.

Награђени су: Боривоје Стојковић, Живка Вићентијевић, Бранислав Милошевић, Даринка Крстајић, Антун Јерков, Владан Јосиповић, Богољуб Лома, Лазар Чолић, Ђорђе Милованчевић, Предраг Милићевић, Гојко Табаковић, Видосава Бебић, Јелена Лома, Љубиша Бојић.

Наставничко веће је бирало надзорне професоре за рад у овом удружењу. Од школске 1930/31. помињу се: Светозар Поповић, Живан Крстић, Љубица Ђорић, Зорка Васиљевић, Јурај Томљеновић, Живорад Марковић, Ростислав Плетњев, Спира Кецкаревић, Десанка Баскијевић, Рузмилка Димитријевић.

Из редова литерарне дружине израсли су и каснији интелектуалци који су се бавили писањем, како у сфери хуманистичких, тако и периодних дисциплина:

Театролог: Боривоје Стојковић.

Професори универзитета: Владан Јосиповић, Стојан Новаковић, Драгослава Бојић и Драгица Роговић.

16 У штампаним извештајима Ваљевске гимназије, у поглављу ђачка удружења, у кратким информацијама о њиховом раду непрецизни су називи Ђачке литерарне дружине „Чика Љуба” (1925–1940). Помињу се: Ђачка дружина „Чика Љуба”, Литерарна дружина „Чика Љуба”, Књижевна дружина „Чика Љуба”, (у тексту пише ова ђачка литерарна дружина „Чика Љуба”), а тек од школске 1937/38. употребљава се пун назив Ђачка литерарна дружина „Чика Љуба”. Овде није реч о честим променама имена овог удружења, већ је у питању непрецизност састављача текста и информација, не само кад је у питању име удружења, већ и у навођењу разних статистичких података.

Пера се нису одрекли: Милорад Ђерић, Милан Марковић, Живорад-Жикица Јовановић Шпанац, Милорад Милатовић, Милијан-Мића Јермић, Богољуб Лома, Јеротије Вујић, Раденко Лукић.

Ова литерарна дружина оставила је дубоког трага како у аналима Ваљевске гимназије тако и у памћењу генерација ђака-литерараца.

РЕЗИМЕ

Ђачка литерарна дружина „Чика Љубина“ (1906–1941) одиграла је значајну васпитну улогу и са успехом испунила циљеве из својих правила „да побуђује интерес и развија укус за књижевност и друге уметности.“ Ученици, чланови овог удружења, били су подстакнути да више читају, пишу саставе, слободније наступају, да критикују. Речју, да своју личност оплемењују, да шире културне видике. Многима је тако дружење помогло да касније у животу и даље негују писану реч.

Због свега тога ова својеврсна књижевна радионица била је један од препознатљивих знакова Ваљевске гимназије и део њене богате историје.

SUMMARY

Students' literary company „Čika Ljuba“ (1906–1941) played an important pedagogical role and it successfully fulfilled the goals from its rules „to arouse the interest and develop the taste for the literature and other arts“. Students, members of this association, were stimulated to read more, to write essays, to deport themselves with more courage, to criticize; namely, to ennoble their personality, to spread their cultural views. Such keeping company with those activities helped many students to cherish written words later in their lives.

Because of all the mentioned, that special literary workshop was one of the recognizable signs of Valjevo Grammar school and a part of its rich history.